

УДК 811 (075.8)

Веронія МАРТИНЮК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри сучасних європейських мов
Буковинського державного
фінансово-економічного університету

Раїса КОТЕЛЕВСЬКА,
старший викладач
кафедри сучасних європейських мов
Буковинського державного
фінансово-економічного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УКЛАДАННЯ ПОСІБНИКІВ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

У статті досліджується проблема необхідності визначення концептуальних підходів до написання навчального посібника з іноземної мови професійного спрямування. Формулюються основні дидактичні принципи створення іноземномовних посібників. Аргументується доцільність створення національного іноземномовного посібника. Визначаються функціональні особливості авторських посібників та проводиться аналіз щодо їхньої відповідності нормативним документам МОНМС України.

Ключові слова: дидактичні принципи підручникотворення, структура, функції, системність.

В статье исследуется проблема необходимости определения концептуальных подходов к написанию учебного пособия по иностранному языку. Формулируются основные дидактические принципы создания иноязычных пособий. Аргументируется целесообразность создания национального иноязычного пособия. Определяются функциональные особенности авторских учебников, а также проводится анализ на предмет их соответствия нормативным документам МОНМС Украины.

Ключевые слова: дидактические принципы создания учебника, структура, функции, системность.

The article under review deals with the problem of urgent need for conceptual approaches in the process of foreign language textbooks elaborating. Basic didactic principles of foreign language textbooks framing are outlined. Practicability of national textbooks is reasoned. Functional specificity of national foreign language textbooks is stated, thorough analysis of the applicable manuals and their conformity with the regulatory ministry documents is being provided.

Key words: didactic principles of foreign language textbooks elaborating, structure, functions, system.

Постановка проблеми. Український ринок друкованого продукту для немовних ВНЗ пропонує велику кількість національної та закордонної літератури з іноземних мов професійного спрямування. Проте, практика підтверджує, що вітчизняні навчальні видання не повністю враховують вимоги Державного стандарту освіти в Україні і не відповідають навчальним планам ВНЗ. Щодо закордонних джерел, вони взагалі не розраховані на формування самоідентифікації та самореалізації молодого українського фахівця у світовій спільноті.

Тому створення якісного (не за красою палітурки, а за контентом) національного посібника з викладання іноземної мови професійного спрямування є нагальною потребою кожного немовного ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дотримання дидактичних принципів у процесі написання якісного фахового посібника знаходиться у полі зору багатьох науковців та практиків. Вагомий внесок у розробку національних підручників з іноземної мови було зроблено В.Плахотником, В. Редьком, О. Тимченко, Т. Полонською, Н. Басай, І.Колючковською, Л. Гризун та ін. У свою чергу, А.Р.Арутюнов, В.П.Безпалько, І. Л. Бім, М. С. Вашуленко, Н. Й. Волошина, Є. П. Голобородько, М.М.Вятютнев стверджують, що навчальний посібник є багатоступеневою реалізацією різноманітних важливих загальнодидактичних, психологічних і лінгвістичних принципів. Проте, на жаль, за відгуками досвідчених педагогів-практиків, більшість підручників для вищої школи – «відверта халтура» [1], оскільки їхні автори не взяли до уваги загальнодидактичні принципи підручникотворення, а також існуючі нормативні документи щодо вимог створення навчального друкованого продукту.

Постановка завдання. Мета нашої статті – визначити основні дидактичні принципи підручникотворення на іншомовному ґрунті.

Об'єкт дослідження – процес викладання іноземних мов за національними та автентичними підручниками.

Предмет дослідження – навчання іноземних мов професійного спрямування за авторськими посібниками викладачів Буковинського державного фінансово-економічного університету (БДФЕУ).

Завданнями статті є:

- 1) визначити концептуальні підходи до створення навчального посібника з іноземної мови професійного спрямування;
- 2) сформулювати основні дидактичні вимоги до навчального посібника з іноземної мови професійного спрямування;
- 3) здійснити аналіз навчальних посібників, створених викладачами БДФЕУ, щодо їхньої відповідності нормативним документам МОНМС України;
- 4) обґрунтувати доцільність побудови іншомовного посібника за системою методів „Whole Language”.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до потреб національної школи, у наказі МОН України (наказ № 588 від 27.06.09) [5] сформовано галузеву цільову програму “Підручник вищої школи”, впроваджено нові методичні

рекомендації щодо структури, змісту та обсягу підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів.

Чинні нормативні документи класифікують навчальні видання таким чином: підручник, навчальний посібник, практикум, курс лекцій, конспект лекцій, методичні рекомендації, методичні вказівки. Навчально-методична документація – це анотовані програми курсів, спецкурсів, спецсеінарів; контрольні завдання різних типів; робочі зошити; журнали лабораторних та практичних робіт; плани-завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять, графіки самостійної роботи, роздатковий матеріал та ін.

Підручник – це особлива дидактична система, яка розкриває зміст навчання і є специфічною моделлю процесу навчання. Це означає, що підручник має двоєдину суть:

- 1) це джерело знань, носій змісту навчання;
- 2) це засіб навчання, що володіє матеріальною формою, пов'язаною зі змістом навчання, із процесом його засвоєння.

Зміст підручника повинен відповідати змісту навчальної програми, яка затверджується Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. Авторам підручників необхідно пам'ятати, що навчальний матеріал повинен відповідати *принципу науковості*, а також сучасному рівню і логіці науки.

Практикум містить практичний чи емпіричний матеріал (практичні завдання і вправи), що сприяє засвоєнню і закріпленню курсу [3].

Навчальний посібник частково доповнює підручник, для нього характерне нерівномірне охоплення навчальної програми.

Посібники з іноземної мови професійного спрямування сприяють:

- формуванню і розвитку навичок практичного володіння іноземною мовою фахового спрямування;
- активізації лексики, притаманній діловому стилю;
- формуванню навичок системно-структурного аналізу і синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікації, систематизації;
- розкриттю сутності предмета вивчення;
- формуванню спеціальних умінь і навичок (порівняння мовних та мовленнєвих явищ у рідній та іноземній мовах).

Таким чином, *принцип систематичності і послідовності* є фундаментальним законом у процесі вивчення предмета. Навчальний посібник, що дотримується цього принципу, є "проектом" процесу навчання.

У процесі укладання навчальних посібників з іноземної мови, викладачі повинні враховувати *принцип спрямованості навчання на реалізацію мети освіти*. Застосування цього принципу вимагає чіткого усвідомлення основної мети освіти, завдань навчання у ВНЗ, уміння у конкретній ситуації обирати найраціональніші поєднання видів роботи тощо.

Принцип доступності матеріалу навчального посібника передбачає формування і розвиток індивідуального вектора просування студента, враховуючи його реальні навчальні можливості. Я-А. Коменський [6] обґрунтував правила, що забезпечують доступність навчання: починати його слід своєчасно, поки не зіпсувався розум; воно можливе за належної

підготовки; у процесі навчання необхідно просуватися від загального до конкретного, від легкого до важчого; уникати перенавантаженості навчальним матеріалом; рухатися вперед, не поспішаючи; не нав'язувати того, що не відповідає віку й методу навчання; усе повинно передаватися через зовнішні чуття.

Науковці Н.М.Бібік і О.Я.Савченко [4] зазначають, що поява інтересу до навчання часто пов'язується з якістю підручника. Сучасні підручники повинні поступово, але послідовно і наполегливо готувати суб'єктів учіння до самонавчання, формувати установку на самоорганізацію інтелектуальної праці.

Викладачі кафедри сучасних європейських мов Буковинського державного фінансово-економічного університету створили низку навчальних посібників з англійської, французької та німецької мов. У процесі їхнього планування, формування і макетування автори керувалися вимогами навчальної програми дисципліни «Іноземна мова» (підготовки бакалавра, галузь знань 0305 «Економіка і підприємництво» за напрямом підготовки 6.030504 «Економіка підприємства», 6.030508 «Фінанси і кредит»).

Обов'язковою умовою впровадження посібників у практику викладання було їхнє попереднє пілотування (апробація) у студентських групах з різнорівневою мовленнєвою підготовкою. Корисним було те, що у процесі викладання іноземної мови з посібниками працювали як досвідчені викладачі, так і стажисти. Їхні поради і зауваження сприяли якісному коригуванню контенту посібників.

Крім того, під час структурування посібників викладачі-автори керувалися нормативними документами МОН України. У додатку 1 до наказу МОН України № 588 від 27.06.2008 [5] відображено систему побудови підручника для вищої школи, що передбачає:

1. *Змістову таблицю* для швидкого орієнтування у книжковому просторі.
2. *Вступ*, що має визначити роль та завдання дисципліни в підготовці фахівця, сформулювати задачі, що стоять перед студентом, і в розв'язанні яких пропонується підручник чи посібник відіграє провідну роль.
3. *Основний текст* – це дидактично та методично оброблений і систематизований автором навчальний матеріал.
4. *Апарат організації засвоєння* – питання, тексти, задачі, завдання, інструктивні матеріали, що полегшують самостійну роботу студента, надають йому змогу не тільки засвоїти теоретичний матеріал, а й набути практичних навичок і перевірити їх.
5. *Ілюстративний апарат*.
6. *Бібліографічний опис*, що містить список використаних джерел та рекомендовану літературу для поглибленого вивчення курсу.
7. *Довідковий апарат*, що є сукупністю визначених термінів та понять.
8. *Додатки*, які збагачують зміст підручника, доповнюють та ілюструють матеріал, гармонійно вписуючись в основний зміст, надають можливість перевірити засвоєні знання, розвивають здатність до самостійної творчої роботи та самоконтролю.

Грамотно змодельований навчальний посібник у своїй структурі містить три основні блоки: „1) вимоги до результатів роботи студента з підручником (до кожної теми чи розділу); 2) текстовий блок, який розподіляється на основний, додатковий і пояснювальний; 3) блок діяльнісного спрямування (питання і завдання на репродуктивну, творчу, емоційно-ціннісну, рефлексивну, контрольно-оцінну діяльність)” [7].

Отже, структура підручника чи навчального посібника є суттєвою дидактичною вимогою і важливою умовою для успіху в справі написання навчальної книги.

Посібники, створені викладачами іноземних мов БДФЕУ, мають таку структуру:

- зміст (перелік розділів);
- вступ (або передмову);
- основний текст;
- питання, тести для самоконтролю;
- обов’язкові та додаткові завдання, зразки виконання;
- додатково-інформаційні дані для розв’язання проблемних задач (таблиці, схеми тощо);
- апарат для орієнтації у матеріалах книги (предметний, іменний покажчики, словник термінів).

Структура посібників, що розглядаються, спрямована на постійну активізацію, діагностику і контроль рівня засвоєння іншомовного матеріалу, що дає змогу вчасно і кваліфіковано коректувати недоліки, передбачати можливі помилки.

Доцільність створення посібників-практикумів у БДФЕУ пояснюється відсутністю іншомовних видань для студентів другого-третього курсів економічних спеціальностей, що в повній мірі відповідали б вимогам навчальної програми дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням», чинної у даному університеті.

Метою вищезгаданих посібників є засвоєння, тренування й активізація у мовленні базової фахової економічної термінології; формування і розвиток навичок ефективної іншомовної комунікації; стимулювання активного самостійного вивчення іншомовного матеріалу; деталізування фонових знань з обраного фаху.

Посібники, що розглядаються, виконують інтегративну функцію, оскільки поєднують контент професійних і соціально-гуманітарних дисциплін. Інформаційна функція цих посібників полягає в тому, що вони відіграють роль джерела достовірної інформації, якою користується студент, щоб задовольнити свої мовленнєві та фахові потреби. Розвивальна функція підручників передбачає потужний іншомовний вплив на інтелектуальний розвиток студентів, вдосконалення їхньої пам’яті, мислення, уваги, мовлення, уяви, професійних навичок та творчих здібностей.

Ефективними, на наш погляд, є завдання типу:

A) Read how a company solved an employee's dilemma. Do you consider it efficient? Can you suggest your own variant of avoiding such types of problems?

B) Identify the topic sentence and its controlling idea in each paragraph of the text.

C) Read the text and discuss the following questions:

Which predictions do you think will come true? Why?

Which ones are you skeptical about?

D) Visit the following site _____ and try to...

Новизна авторських видань БДФЕУ полягає у тому, що вперше посібники для іншомовного навчання майбутніх економістів побудовано на системі методів „Whole Language”. Зазначена методика поєднує в собі сучасні наукові лінгводидактичні принципи і навчальні програми, закладаючи в них позитивну, гуманістичну філософію, що визначає доцільні критерії поєднання професійної та іншомовної навчально-пізнавальної діяльності. Система методів „Whole Language” обумовлює суб’єкт-суб’єктну парадигмальність, оскільки ґрунтується на діалозі, партнерстві, гуманному ставленні до студентів тощо. Акцент у роботі з посібником – на голістичному володінні мовою професійного спілкування. Студенти працюють із проблемними професійними ситуаціями реального життя, навчаються вести дискусію, оцінювати вчинки, розв’язують виробничі завдання. Крім того, якісний підручник спрямовує самостійну позааудиторну роботу студентів, здійснюючи синтез уже знайомого й нового матеріалу на різних рівнях узагальнення.

Сучасний підручник повинен бути багатofункціональним. Перш за все, він виконує освітню функцію, задовольняючи пізнавальні потреби студента як у процесі освоєння та закріплення навчального матеріалу, так і для його самостійного опанування. У межах освітньої функції підручник повинен забезпечувати систематизацію набутих знань та передбачати можливість самоконтролю.

Надзвичайної уваги потребує питання правильного визначення релевантності обсягу навчального посібника, який, відповідно до наказу МОН України [5], рекомендують вираховувати за формулою:

$V_{п} / n_{п} / = K_{п} / n_{п} / * 0,14 (T_a + T_{срe})$, де:

$V_{п} / n_{п} /$ – обсяг підручника (навчального посібника) в авторських аркушах;

$K_{п} / n_{п} /$ – коефіцієнт виду видання підручника – $/K_{п} /$, навчального посібника – $/K_{нп} /$.

Для підручника $K_{п}=1$, а для навчального посібника $0,5 < K_{нп} < 1$.

Величина $K_{нп}$ визначається тією часткою навчальної програми, яку замінює або доповнює навчальний посібник. T_a – кількість годин у навчальному плані, відведених на дисципліну для аудиторних занять; $T_{срe}$ – кількість годин у навчальному плані, відведених для самостійної роботи студентів.

Саме тому посібники викладачів БДФЕУ, за невеликих форматів (аркуш А5), мають достатній об’єм контенту, щоб задовольнити вимоги до обсягу видання і повноти висвітлення навчального матеріалу. Так, практикум з англійської мови «Intro Economics» (автор – к.п.н. В.А.Мартинюк) містить 216 сторінок, розмір шрифту – 11/12. Посібник із французької мови «Французька

мова: практикум з граматики» (автор – ст. викладач Р.А.Котелевська) має 232 сторінки, а навчальне видання з німецької мови «Фахова німецька мова» (автор – к.філ.н., доц. Т.М.Гостюк) – 230 сторінок. Завдяки невеликим розмірам формату зазначених посібників враховуються принципи ергономічності (естетика і привабливий дизайн зазначених видань також тісно пов'язані з ергономічністю).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Навчальні посібники, що розглядаються, пройшли успішну апробацію у Буковинському державному фінансово-економічному університеті. Вони забезпечують особистісно зорієнтований підхід у викладанні, враховують вікові психологічні особливості студентів, стимулюють до активного вмотивованого вивчення іноземної мови професійного спрямування.

Таким чином, вважаємо, що проблема дотримання дидактичних умов, визначених нормативними документами і практикою викладання, займає пріоритетне місце в процесі створення якісного навчального посібника з іноземних мов професійного спрямування.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні проблеми укладання посібника, що враховував би індивідуальний вектор просування студентів із різнорівневою мовленнєвою підготовкою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Більшість підручників для вищої школи – «відверта халтура» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/news/3579>. – Заголовок з екрана.

2. Гризун Л. Е. Дидактичні основи створення сучасного комп'ютерного підручника : дис. ...канд. пед. наук: 13.00.09 / Гризун Людмила Едуардівна; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2001. – 210 с.

3. Загальні вимоги до оформлення навчальних посібників та навчально-методичної літератури : методичні рекомендації для викладачів / заг. ред. М.Полюжина; укл. К. Мовчан. – Ужгород : ЗакДУ, 2008. – 44 с.

4. Ключковська І. М. Структурування змісту підручників для вищих навчальних закладів як педагогічна проблема / І. М. Ключковська // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / за заг. ред. В. І. Сипченка. – Слов'янськ : СДПУ, 2005. – Вип. 26. – С. 29-36.

5. Щодо видання навчальної літератури для вищої школи : наказ МОНМС України № 588 від 27 червня 2008 р.

6. Принципи навчання в історії педагогіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gospedag.ru/principi-navchannya-v-istori%D1%97-pedagogiki/>. – Заголовок з екрана.

7. Редько В.Г. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика / В. Г. Редько. – К.: Генеза, 2012. – 224 с.

Дата надходження до редакції: 16. 10. 2012 р.